

Nikola Žutić

Diktatura kralja Aleksandra i Rimokatolička crkva 1929-1934. godine

Kao bitna karika francuskog liberalnog sistema Jugoslavija je, u revizionističkom okruženju, morala, zajedno sa ostalim zemljama Male Antante, da osigura ulogu čuvara *poretka zapadne demokratije* u Istočnoj i Srednjoj Evropi. Za blok Antante jugoslavenska sinteza i državni centralizam bili su nužno sredstvo za smirenje raspaljenih revizionističkih i revanšističkih strasti. Diktatura je bila samo proklamovana šestojanuarskim aktom 1929. godine, međutim, njeno ostvarenje išlo je sporo i neorganizirano. Državna ideologija jugoslavenskog nacionalizma teško je prodirala u mase, pogotovo u zapadnim rimokatoličkim krajevima Jugoslavije. Najznačajnije akcije 1929. u prilog uvođenja *dekretiranog jugoslovenstva* bilo je proglašenje *Jugoslavenskog Sokola* državnom institucijom i donošenje jedinstvenog prosvjetnog zakonodavstva.¹

Vlada Petra Živkovića ispoljavala je nejedinstvo kada je bio u pitanju jugoslavenski kurs. Glasovi o političkoj nehomogenosti Ministarskog savjeta stvarali su utisak da se radi o koalicionoj vladi u kojoj su pojedini ministri teško odbacivali stare partijske navike i uspomene. U cilju suzbijanja glasina u javnosti o nemoći vlade i neslozi ministara, a kako bi se konačno krenulo sa sprovođenjem nove ideologije u život, na inicijativu kralja Aleksandra i predsjednika vlade, sazvana je na Bledu 4. jula 1930. značajna XXI sjednica Ministarskog

---

¹ Unifikacija školstva izvršena je donošenjem *Zakona o srednjim školama* od 31. avgusta, *Zakona o učiteljskim školama* od 2. oktobra i *Zakona o narodnim školama* od 5. decembra 1929. godine, *Službene novine*, br. 217, 230 i 289, Beograd, 17. septembra, 2. oktobra i 9. decembra 1929. godine.

savjeta. U deklaraciji, koja je donesena u formi akcionog programa, izraženo je jedinstvo Vlade i vjernost svih ministara principima *šestojanuarskog manifesta*, isključena mogućnost uspostavljanja ukinutih stranaka i izražena rješenost ministara da u budućem političkom životu samo na toj osnovi učestvuju bez obzira na njihovu raniju stranačku pripadnost. Značajno je istaći da, zbog svojih izraženih vjerskih i "plemenskih" osjećaja, pomenutoj sjednici nisu prisustvovali Mate Drinković i rimokatolički svećenik Anton Korošec.² Prvi vladin zadatak, prema *Bledskoj deklaraciji*, odnosio se na stvaranje jake jugoslavenske organizacije koja je s vremenom trebala da se pretvori u državno-političku stranku (buduća Jugoslavenska nacionalna stranka/JNS). Predviđeno je da vlada bude izvršni organ ove jugoslavenske organizacije. Izabran je odbor četvorice ministara koji je izradio plan stvaranja jugoslavenske organizacije i, preko banovinskih i sreskih organa vlasti, provodio organizovanje na terenu.³

Vladina akcija stvaranja jugoslavenskih organizacija prekinuta je u jesen 1930. voljom kralja Aleksandra. Ovakvo ponašanje ukazuje na njegovu obazrivost i nesigurnost u opredeljenju kojim putem krenuti u procesu državnog preuređenja. Kralj je je bio vezan stavom Francuske, odakle je i primao naloge u vezi provođenja diktature. S druge strane, respekt od Italije, ali i od Vatikana uvijek je bio prisutan. Iznenada, u julu 1931. kralj Aleksandar je naredio članovima vlade da se otpočeti posao nastavi. Vladini ministri radili su po istom sistemu kao i u ljeto i jesen 1930. godine, tj. ispitivali su teren i blagonaklonost stanovništva. Do sredine avgusta 1931. trebalo je završiti sa obilaskom

---

² Usp. N. Žutić, *Sokoli - ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1991, 37-38 i 44.

³ Usp. isto, 39.

terena i sa stvaranjem programa rada, zbog mogućeg organiziranja otpora pripadnika bivših političkih partija i rimokatoličkog episkopata.⁴

Najpovoljnije oblasti duhovnosti za stvaranje jugoslaven-skih društava i organizacija bili su kultura i prosvjeta, u kojima je inače provođena intenzivna državna ideološka intervencija. Na području fizičke kulture, preko *Sokola Kraljevine Jugoslavije (SKJ)*, postignuti su vrlo značajni rezultati jugoslavenske unifikacije. Zakonsko proglašenje *SKJ*-a za državnu organizaciju, u decembru 1929. godine, bio je signal za Rimokatoličku crkvu (RKC) da maksimalno pojača napade na glavnog propagatora liberalne jugoslavenske ideologije. *Sokolstvo* je u novim, povoljnijim uslovima još jače ispoljavalo svoja temeljna liberalna ideološka načela. *Sokolska jugoslavenska ideologija* predstavljala je "kanon za moralno i fizičko vaspitanje naroda."⁵

Ukidanje liberalnih institucija i liberalne normative (ukidanje parlamentarizma, suspenzija ustava, zabrana stranaka) Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) moglo je samo odobrovoljiti RKC. Rimokatoličkom episkopatu se učinilo da je zavođenje diktature i ukidanje političkih partija idealna prilika da se likvidiraju sva antiklerikalna i ljevičarska stremljenja. Ljubljanski biskup A. B. Jeglič je na sam dan proglašenja diktature zapisao riječi podrške Aleksandrovom ličnom državnom udaru, a 11. januara zapisuje u dnevnik i prve utiske poslije zavođenja diktature, na čije uvođenje

---

⁴ Usp. N. Žutić, *Ideologija jugoslagenstva i njeno raspadanje (1929-1939)* - s posebnim osvrtom na vladu M. Stojadinovića, *Istorijski glasnik*, br. 1-2, Beograd, 1988, 66.

⁵ O odnosu *SKJ*-a i RKC-a usp.: V. Novak, *Magnum crimen*, Beograd, 1948, te N. Žutić, *SKJ i RKC*, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 42, Beograd, 1990, i *Sokoli...*, n.d., Lj. Dimić i N. Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u Kraljevini Jugoslaviji*, Beograd, 1992, te Lj. Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, 1997.

kralja Aleksandra je savjetovao vođa Slovenske ljudske stranke (SLS) Anton Korošec još u vrijeme dok je bio predsjednik vlade (1928), radujući se da su klerikalci zastupljeni i u novoj vladi sa svojim predstavnikom (A. Korošecom).⁶

Tokom 1929. režim je iskazivao tolerantnost (bolje rečeno slabost) prema RKC-u. On nije uspevao da neutrališe rad institucije koja je, suprotno proklamovanim načelima diktature o državnom jedinstvu, toleranciji te zabrani rada "plemenskih" i vjerskih organizacija i udruženja, širila narodnosnu i vjersku posebnost i isključivost. Te godine nesmetano je izlazila rimokatolička štampa i slobodno su se razvijale rimokatoličke kulturne ustanove i društva, poput *Domagoja*, Društva sveti (sv.) Jeronim, Hrvatske bogoslovske akademije, Hrvatskog katoličkog narodnog đaštva, Hrvatskog orlovskog saveza i Zbora duhovne mladeži zagrebačke. Organizacija *Hrvatskog katoličkog pokreta, tajni Seniorat*, nastavio je u januaru i februaru 1929. sa polutajnim radom. U januaru, u vrijeme kada je već bila raspuštena Hrvatska pučka stranka (HPS, *stranka vjere*),⁷ Seniorat je održao sjednicu o svom daljnjem političkom radu. Aktivnost Seniorata poslije zavođenja diktature ipak je bila, sa protokom vremena, uveliko smanjena. Kraljevsko redarsko ravnateljstvo u Zagrebu izvjestilo je krajem aprila 1929. da "nije zapaženo da se održavaju tajni sastanci Seniorata", jer su izgubili *raison d'etre* raspuštanjem HPS-a.

Upravo u vrijeme zavođenja ličnog režima kralja Aleksandra papa Pio XI će dati nove impulse rastućem klerikalizmu RKC-a. Savremeno shvaćanje RKC-a o vjerskom odgoju naroda protumačeno je u okružnici Pija XI *Divini illius magistri*

---

⁶ Usp. Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, Vatikansko poslanstvo, Dnevnik biskupa Jegliča, 6. januara 1929. godine.

⁷ Usp. isto, Fond Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Kraljevine Jugoslavije, Veliki župan zagrebačke oblasti MUP-u, 15. marta 1929. godine.

(*O božanskom odgoju omladine*) od 31. decembra 1929. godine. Okružnica je donesena kao reakcija na stvaranje masovne državne organizacije *SKJ* koja je bila nosilac jugoslavenske unitarne misli i ideologije građanskog liberalizma. Papina okružnica je bila od velike važnosti za odgojnu doktrinu RKC-a, pa je i sokolska ideologija sa rimokatoličke strane najviše kritikovana prema izloženim papinim načelima. Naime, papa Pio XI je u okružnici tvrdio da se sva odgojna djelatnost zasniva na božanskoj volji i promisli, čiji je autentični tumač RKC, koji je vrhovni primarni odgojni činilac pokraj koje se porodici, a naročito državi priznaje samo podređena uloga praktičnog osposobljavanja čovjeka za ovozemaljski život.⁸

Povodom donošenja papine enciklike, jugoslavenski Katolički episkopat je 20. februara 1930. objavio "vjernom puku" svoju *Korizmenu poslanicu o kršćanskom odgoju mladeži*. U njoj su parafrazirane (prilagođene narodu) "glavne nauke" iz papine poslanice o odgoju omladine.⁹

Predmet općih komentara i kritika u Vatikanu bio je raspust *Orlova*, najbrojnije i najuticajnije organizacije Katoličke akcije, te predlog novih liberalnih školskih zakona. U vaticanskim crkvenim krugovima postojalo je uvjerenje da je jugoslavenska vjerska politika u skladu sa tendencijama međunarodne masonerije, "odlučne neprijateljice Katoličke crkve". Nikola Moskatelo, jugoslavenski diplomata u Vatikanu smatrao je da takvo mišljenje podržavaju fašistička vlada i štampa. "Antikatolički" laicistički zakoni doprinjeli su mišljenju da u jugoslavenskoj "pravoslavnoj državi" nema sreće za RKC.¹⁰ Predlog zakona o osnovnim školama, koji

⁸ Usp. N. Žutić, *Sokoli...*, n.d., 81.

⁹ Usp. *List biskupije splitsko-makarske*, br. 3, mart 1930.

¹⁰ Usp. *AJ*, Beograd, Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolici, N. Moskatelo ministru K. Kumanudiju, 28. februara 1930. godine.

je bio pun laicističkih odredbi, izazvao je masovan otpor svećenstva, rimokatoličkih udruženja i građanstva. Crkva je preko Središnjeg katoličkog narodnog saveza organizovano slala tipske (u formi obrasca) protestne molbe (peticije), sa potpisima građana, na adresu kralja Aleksandra "u ime tisuće vjernika."¹¹ U crkvenim krugovima govoreno je da je nova zakonska osnova o narodnim školama sastavljena na štetu RKC-a pod uticajem *liberalaca* koji idu za tim da vjeru potpuno istisnu iz državnog života.

Potrebno je istaći promjenljiv stav kralja Aleksandra prema RKC-u prvih godina diktature. Dok je krajem 1929. odobravao zakonske odredbe koje su ograničavale udruživanja na vjerskoj osnovi, zagovarajući liberalnu vjersku trpeljivost i ravnopravnost, fakultativnost vjerske nastave i apolitičnost vjerskog djelovanja, već 1930. zauzima kompromisan stav prema istim pitanjima. Takvo ponašanje najviše je došlo do izražaja u decembru 1929. poslije donošenja *Zakona o narodnim školama*. Posebno je njegov član o imenovanju vjeroučitelja od strane države izazvao oštar protest Sv. Stolice i umanjio izgleda za sklapanje konkordata. No, prije nego što je stupio na snagu, vladi je upućena *Predstavka Katoličkog episkopata* u kojoj su se "neobičnim tonom" tražile ispravke u njemu. Predsjednik vlade P. Živković energično se suprostavio navodima iz *Predstavke...*, tvrdeći da je cilj *Zakona...* bio stvaranje vjerske snošljivosti i tolerancije, ne favorizujući pri tome ni jednu vjeru. Ministar Juraj Demetrović, inače Hrvat - jugoslavenski nacionalista, izjavio je da načelno ne može da primi primjedbe Katoličkog episkopata.¹² Ministar Korošec, podržavajući Katolički episkopat, zahtjevao je, pak, da se iz *Zakona o narodnim školama* izbaci član o vjerskoj snošljivosti.¹³

¹¹ Isto, Ministarstvo prosvjete-kabinet, f. 3.

¹² Usp. N. Žutić, *Sokol...*, n.d., 65-66.

¹³ Usp. isto, 66.

Kralj je zahtjevao da se na sjednici vlade ponovo uzmu u razmatranje odredbe *Zakona...* i da se izradi pravilnik koji je trebao da reguliše sva pitanja koja su pokrenuta *Predstavkom Katoličkog episkopata*. Na sjednici vlade zaključeno je da se usvoje primjedbe Katoličkog episkopata, i one su ubačene kao zakonske odredbe *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o narodnim školama* od 11. jula 1930. godine. Na taj način vjerska nastava je u potpunosti prešla u ruke svećenika, a ukinute su odredbe o fakultativnosti vjerske nastave koje su bile prisutne u *Ustavu* iz 1921. i prethodnim normativnim aktima. Zahtjev Katoličkog episkopata da se nastavni plan radi u sporazumu sa vjerskim predstavnicima, u cjelini je usvojen. Ukinuta je i zabrana udruživanja na vjerskoj osnovi.

OVAKO blagonaklon stav kralja Aleksandra prema RKC-u, u tom trenutku, može se tumačiti njegovom obazrivošću prema ministru Korošecu, koji je političkim djelovanjem u Kraljevini SHS vezao veći dio Slovenaca uz klerikalni SLS. S druge strane, Koroševa povezanost s Vatikanom povećavala je kraljev respekt prema njemu, jer veza s Vatikanom značila je indirektnu vezu s Musolinijevom Italijom. Naime, kod kralja Aleksandra ispoljavao se strah od reagiranja Vatikana, a time i Italije na njegove antiklerikalne mjere. Te 1930. pojačana je i aktivnost vlade P. Živkovića u pravcu sklapanja konkordata sa Sv. Stolicom.¹⁴ No, učešće Korošeca u vladi P. Živkovića nije bilo dugog vijeka. Zbog svog izrazito klerikalnog, "plemenskog" i stranačkog stava, Korošec nije mogao da ostane član homogenog kabineta, pa je septembra 1930, zajedno sa Hrvatom M. Drinkovićem, izašao iz vlade P. Živkovića i od tada se ponovo nalazi u ulozi opozicionog lidera zabranjenog SLS-a.¹⁵

¹⁴ Usp. isti, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, Beograd, 1994, 388-389.

¹⁵ Usp. isto.

Sprovođenje ideologije jugoslavenskog nacionalizma zahtjevalo je potpuni raskid sa klerikalcima i RKC-om. Po izlasku A. Korošeca iz vlade, kralj Aleksandar i vlada napuštaju kompromisni odnos prema RKC-u i ponovo forsiraju liberalna vjerska ideološka načela. *Ustavom* od 3. novembra 1931. proglašeni su ravnopravnost vjeroispovjesti, neobaveznost vjerskog opredjeljenja i fakultativnost vjerske nastave. Posebno je izdvojen *kancelparagraf* da vjerski predstavnici "ne smiju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko vjerskih bogomolja ili preko napisa vjerskog karaktera ili inače pri vršenju svoje zvanične dužnosti u partijske i političke svrhe". Isto tako nikom nije bilo dozvoljeno da u bogomoljama ili prilikom vjerskih manifestacija i skupova uopće vrši ma kakvu političku agitaciju.¹⁶

Rimokatolička crkva nikako se nije htjela pomiriti sa zabranom rada organizacija Katoličke akcije. Sokolskim antipodima *Orlovima*, kao najačoj organizaciji Katoličke akcije, zabranjen je rad *Zakonom o osnivanju SKJ* od 5. decembra 1929. godine.¹⁷ Međutim, početkom 1930. vođa *Orlova*, advokat Ivo Protulipac, obnavlja orlovsku organizaciju pod nazivom *Križ*, a po uzoru na francuske *križare*. On je, zbog osnivanja tajnog društva, bio uhapšen, a biskupi Akšamović i Bonefačić bili su privedeni da daju izjave kod nadležnih vlasti.

Pitanje osnivanja *Križa* pokrenuto je 7. februara 1930. na IV sjednici Ministarskog savjeta. Predsjednik vlade P. Živković je, zahtjevajući da osnivanje društva ostane u tajnosti, ocjenio je da ono nije samo vjerskog nego i političkog karaktera. Diskusija povodom pretresa ovog pitanja otkrila je različitu ideološku usmjerenost ministara. Ministar Boža

¹⁶ *Službene novine*, br. 207, Beograd, 9. novembra 1931. godine.

¹⁷ Usp. isto, br. 287, Beograd, 6. decembra 1929. godine.

Maksimović, koji je, zbog istih čelnika, poistovjetio *Križ* sa organizacijom *Orlova*, postavio je pitanje:

*Ako Crkva osniva Križ, šta tu radi taj advokat kao laičko lice? Crkva nije bila inicijator i organizator ovog društva.*¹⁸

On nije znao da upravo laici vrše glavnu ulogu *laičkog apostolata* u organizacijama Katoličke akcije.

Ministar pravde Milan Srškić u svom je izlaganju, pak, izjavio:

*U ovom slučaju /se/ ne radi o vjerskoj organizaciji, već o organizaciji sličnoj sokolstvu, a istovjetnoj sa organizacijom Orlova.*¹⁹

Ministar Korošec izrazio je, nadalje, svoju klerikalnu opredjeljenost jer se na pomenutoj sjednici zalagao za obrazovanje *Križara*, s obzirom na to da su, po njemu, oni vjerska organizacija. Saglasivši se sa time, ministar M. Drinković je izjavio:

*Križari /su/ nova organizacija jer Križare osniva crkva a Orlove laici. Križari su svjetska organizacija i takvih pokreta ima u Evropi.*²⁰

On je, zamolivši da se ništa ne preduzima pre nagljeno, naveo nadbiskupa Bauera kao garanciju da *Križari* neće ništa raditi protiv države.

Ministar Stanko Švrljuga je, na kraju ocjenio:

*Treba prekinuti djelovanje Križara, a da nakon šest mjeseci otpočnu s radom ako se stvore uslovi.*²¹

Pojedinačnim izjašnjavanjem svi ministri, osim Drinkovića i Korošeca, odlučili su da se obustavi rad *Križa*, što je naknadno učinjeno zvaničnim aktom MUP-a.²²

¹⁸ AJ, Beograd, 138-1-1, Zapisnik sa IV sjednice Ministarskog savjeta od 7. februara 1930. godine.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Usp. isto.

Zbog otpočetih pregovora oko konkordata, kralj Aleksandar i vlada ublažili su svoj prvobitni beskompromisni stav prema osnivanju *Križara*. Ministar pravde M. Srškić nastojao je da ostvari kompromis sa nadbiskupom Bauerom kako bi djelovao u pravcu smirenja nemirnih odnosa nastalih oko te pojave. On je bio pripravan da se založi kod vlade da se dozvoli osnivanje *Križara* pod uslovom da se iz pravila o osnivanju brišu mjesta koja izazivaju sumnju da su oni samo vjerska organizacija.²³ Nova redakcija *Pravila Križara*, iz kojih su brisana sporna mjesta, dostavljena su 13. februara 1930. ministru Srškiću. Nadbiskup Bauer je iz *Pravila...* lično brisao sporna mjesta koja su isticala *Križare* kao misionarsku organizaciju koja je bila dio svjetske crkvene organizacije *Apostolata molitve*.

Ministarstvo pravde, po prethodnom konsultovanju sa P. Živkovićem, poslalo je raspis, br. 33.675 od 16. aprila 1930, svim prvostepenim upravnim vlastima u kojem je istaknuto da se ne pravi nikakva smetnja osnivanju i radu križarskih organizacija, ako ne prelaze djelokrug rada pravilima utvrđen, tj. da se isključivo ograniče na "nabožan i karitativan rad" te da crkveni starješina, kad odobri pravila, dostavi jedan primjerak državnoj upravi. No, novoosnovana križarska društva obično nisu dostavljala primjerak pravila upravnim vlastima i svoju su djelatnost usmjeravala na svjetovan javni rad.

Određenu blagonaklonost Ministarstva pravde prema *Križarima* nije djelio MUP na čelu sa P. Živkovićem. Raspis Ministarstva pravde, od 16. aprila 1930. godine, na koje su se često pozivala križarska društva u slučaju sukoba sa banovinskim vlastima, u MUP-u su okvalificirali kao pravni akt nenadležnog ministarstva. Stav MUP-a prema *Križarima*

---

²³ Usp. isto, Ministarstvo pravde-v.o, f. 113.

bio je presudan jer su njegove niže upravne vlasti, a ne Ministarstvo pravde, odlučivale u slučajevima kada su *Križari* prelazili pravilima određen djelokrug rada. U slučajevima konfrontiranja *Križara* i *Sokola*, upravne vlasti su energičnim akcijama onemogućavale križarske akcije.

Križarska društva masovnije su počela djelovati tokom 1932, da bi u jesen iste godine, poslije objavljivanja antisokolske poslanice Katoličkog episkopata iz novembra 1932. godine,²⁴ počeli izraženi konflikti sa liberalnim sokolskim društvima. Organizovanim akcijama *Križara*, odnosno propagandom da su *Sokoli* protiv RKC-a, počelo je od *sokolstva* otpadati rimokatoličko članstvo. O negativnom uticaju te poslanice na sokolski rad svjedoče brojne predstavke sokolskih društava, lokalnih državnih i prosvjetnih vlasti. Brojnost predstavki dokazuje da je kulminacija *sokolsko-križarskog konflikta* nastupila u prvoj polovini 1933. godine. *Križari* su posebnu pažnju posvetili srednjoškolskoj omladini koju su nastojali udaljiti iz sokolskih redova.²⁵ Srednjoškolska omladina Zagreba posebno je bila zainteresovana za članstvo u *Križarima*, ali i u *Marijinim kongregacijama* koje su vodili *isusovci*. Hrvatska separatistička omladina Zagreba bila je okupljena u organizaciji *Crvenog križa*, *Hrvatskom Skautu*, *Hrvatskom Sokolu*, HANA O-u i komunističkim organizacijama. Svi su oni (komunisti u manjoj mjeri) imali tjesne veze sa križarskom omladinom. Pojedini križarski omladinci čak su širili komunističke letke.²⁶ A kapelan Dragutin Petranović osnovao je u Ogulinu 1933. udruženje *Mladi kruničari*, čiji su članovi bili uglavnom iz redova đачke omladine. Pažnju vlasti privukli su kada su počeli da rasparčavaju antiliber-

²⁴ O tome usp. bilješku 5.

²⁵ Usp. AJ, Beograd, Ministarstvo pravde-v.o, f. 113.

²⁶ Usp. isto, Izvještaj komandanta IV armijske oblasti upućen ministru vojske i mornarice D. Stojanoviću, 2. decembra 1932. godine.

alnu brošuru *Židovska masonerija*. Zbog toga je Petranović 28. marta 1935. bio pozvan da dade izjavu kod ogulinskog sreskog načelstva. Tom prilikom on je dao izjavu da je cilj društva "štovanje Blažene Djevice Marije" i da je čisto vjerskog karaktera.²⁷

Na razbuđeni organizirani rimokatolički klerikalizam država uzvraća svojim antiklerikalnim mjerama koje su, u dobroj mjeri, ostale na nivou nerealizirane pretnje. Narodna skupština postaje antiklerikalno uporište liberala: Nikola Kešeljević, sa sto narodnih poslanika, podnosi prijedlog zakona o razdvajanju crkve od države,²⁸ a rimokatolik Oton Gavrančić, *sokolski vođa* iz Zagreba, sa 61 poslanikom, 17. februara 1933. podnosi prijedlog zakona o zabrani djelovanja *Družbe Isusove*, što izaziva uzbuđenje i nezadovoljstvo u redovima rimokatoličkog svećenstva i hijerarhije, o čemu pišu 18. i 19. februara 1933. klerikalni *Hrvatska straža* i *Slovenec*. A biskup krčki Josip Srebrnič, Slovenac, poslao je svim župnicima raspis u kojem od njih traži da vrše molitvu te protumače narodu svu pogibeljnost jednog takvog zakonskog prijedloga.²⁹ Vatikan je, pak, početkom februara 1933. godine, tj. prije podnošenja zakonskog prijedloga znao o namjerama jugoslavenske vlade da će podnijeti prijedlog zakona o protjerivanju *jezuita*. Zato je kardinal Pačeli provjeravao, kod poslanika u Vatikanu Jevrema Simića, istinitost te vijesti. Simić je te vijesti odbacio kao tendenciozne izmišljotine.³⁰

Jugoslavenska vlada je u februaru 1933. pokazivala pomirljivost prema RKC-u i krajnju rješenost da ne dozvoli stvarar-

---

²⁷ Isto, Državna osnovna dječjačka škola u Ogulinu sreskom načelstvu Ogulin 22. marta 1935. godine.

²⁸ Usp. S. Simić, *Jugoslavija i Vatikan*, Zagreb, 1937, 47.

²⁹ Usp. N. Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, n.d., 409-410.

³⁰ Usp. AJ, Beograd, Kraljevsko poslanstvo pri Vatikanu, poslanik Simić Albertu Krameru, zamjeniku ministra inostranih poslova, 5. februara 1933. godine.

nje bilo kakve mogućnosti za konflikt, kako bi se odbacila svaka pomisao da je Jugoslavija inicijator *kulturnobojnog* sukoba sa RKC-om. Vlada M. Srškića je ne samo odbila prijedlog sto poslanika o razdvajanju crkve od države nego je donijela odluku da se o prijedlogu uopće ne diskutuje. Vlada je takođe odlučila da odbaci i prijedlog zakona o protjerivanju *jezuita* u slučaju ako se prijedlog iznese pred Narodnu skupštinu. Takođe je odbila uplitanje drugih crkava, naročito Srpske pravoslavne crkve, u konflikt Katoličkog episkopata sa *sokolstvom*. No, iako je po postojećim zakonima antisokolska poslanica Katoličkog episkopata predstavljala formalan delikt, vlada M. Srškića nije poduzela nikakve mjere.³¹

Francuski ambasador u Rimu upozoravao je jugoslavenske diplomatske predstavnike u Rimu i Vatikanu na teške posljedice koje će nastupiti po Jugoslaviju u slučaju produženja konflikta sa Vatikanom. Poslanik J. Simić je očekivao da će doći do prekida zvaničnih odnosa sa Vatikanom. Jedino je kardinal Pačeli radio u pomirljivom duhu kako bi se izgladio nastali konflikt.³² Poslanik Simić je morao, pak, davati izjave protiv svog ubjeđenja ("zbog velike vaticanske osjetljivosti") kada se poveo razgovor sa Pačelijem o vezama Vatikana i fašista. On je, naime, izjavio da jugoslavenska vlada vjeruje u potpunu samostalnost Sv. Stolice i njenu nezavisnost od uticaja sa strane.³³

Vatikan je zapao u nezgodan položaj, a za Jugoslaviju je bila pogodnost što je prije polaska delegacije za Rim predat odgovor jugoslavenske vlade vezan za zaključenje kon-

---

³¹ Usp. isto, Ministar Kramer poslaniku Simiću u Vatikan, 10. februara 1933. godine.

³² Usp. isto, Poslanik J. Simić ministru Albertu Krameru, 5. februara 1933. godine.

³³ Isto, 4. februara 1933. godine.

kordata. Kardinal Pačeli i njegovi pomoćnici su uvidjeli da je, u slučaju izbijanja otvorenog sukoba, Vatikan stavljen u položaj krivca. Simić je, pak, o incidentu sa Vatikanom obavijestio i London i Pariz.³⁴

U vrijeme najzategnutijih odnosa Jugoslavije sa Vatikanom nadbiskup Bauer dobija 15. maja 1933. poziv od zagrebačkog suda, po optužnici koju su protiv njega podnijeli zagrebački *Sokol*i na čelu sa Otonom Gavrančićem, hrvatskim masonom. Ivo Perović, ban Savske banovine intervenisao je kod ministra dvora Milana Antića u cilju da spreči izvođenje Bauera pred sud zbog mogućih međunarodnih komplikacija.

Dolazak nacionalsocijalista na vlast u Njemačkoj, u januaru 1933. godine, izazvaće, međutim, bitne promjene u evropskom ideološkom i političkom *globalu*. Međudržavna savezništva iz ranijih vremena doživljavaće svoje ideološke i političke transformacije. Pred nacističkom državnom i vjerskom ideologijom paganskog *germanskog mitosa* Vatikan je vidio spas u nastojanjima da se obnovi rimokatolička Habsburška Monarhija. Kao posljedica ovih evropskih političkih promjena, došlo je iznenada u jesen 1933. do približavanja Jugoslavije i Vatikana. Jugoslavenski poslanik u Vatikanu govori čak o prijateljskim odnosima.

Uporedo sa modifikacijom svoje vanjske politike, u periodu 1933-1934 (udaljavanje od Francuske i približavanje Njemačkoj), slijedi i modifikacija gledišta kralja Aleksandra na pitanje odnosa *sokolstva* i RKC-a. Od velikog značaja je njegova izjava, koju je izrekao prilikom audijencije Bauera u februaru 1934. godine, da će biti prvi koji će ustati u odbranu religije protiv sokolskog rada.³⁵ Aleksandrovo poste-

---

³⁴ Usp isto.

³⁵ Usp. isto, 74-201-288, Pismo Bauera kralju Aleksandru, 26. februara 1934. godine.

peno odstupanje od frankofilske politike i približavanje Njemačkoj moralo je proizvesti i izmjenjen odnos suverena prema svom produktu. *Panslavensko sokolstvo* sigurno nije moglo zadobiti simpatije germanskog Trećeg Rajha. A nacistička Njemačka, koja je bila rezervisana prema vatikanskom klerikalizmu, izgleda je primorala Vatikan da vodi računa o svojim vanjskopolitičkim nastupima i aspiracijama.

Pitanje izbora koadjutora zagrebačkom nadbiskupu aktualizovali su bolest Bauera krajem 1933. te smrt pomoćnog biskupa i generalnog vikara Dominika Premuša u februaru 1934. godine. Vladin kandidat za koadjutora, u to vrijeme, bio je Lovro Radičević, kanonik Prvostolnog kaptola zagrebačkog, koji je, međutim, kod Vatikana naišao na odbijanje.³⁶ Vatikan je potom predložio direktora Ilirskog zavoda sv. Jeronima Đuru Mađereca, koji je, međutim, bio poznat po svom antijugoslavenstvu kao Srebrničev istomišljenik, a na čelo Zavoda sv. Jeronima došao je na insistiranje Italije.³⁷

Krajem 1933. počelo se govoriti o Stepincu kao vatikanskom kandidatu za mjesto koadjutora, pa se kralj Aleksandar u septembru 1933. počeo zanimati za njegovu ličnost, ali nije dobio potrebne informacije. Zato je u Zagreb poslao ministra Stjepana Srhulja da razgovara sa Bauerom. Prethodno je Stepinca Baueru predložio senjski biskup Starčević sa preporukom da je Stepinac doktor *Gregorijane* i solunski dobrovoljac. O tome je kralj Aleksandar dobio potvrđnu informaciju od vojnih vlasti u Skoplju, nakon čega je pristao na kandidaturu Stepinca. Istoričar Ljubo Boban je, pak, odbacivao tvrdnju da je Stepinac bio solun-

---

³⁶ Usp. isto, Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolici, Poslanik Simić ministru dvora Jevtiću, 18. februara 1934. godine.

³⁷ Usp. isto, Kraljevski generalni konzulat u Trstu Ministarstvu inostranih poslova (MIP), 14. maja 1934. godine.

ski dobrovoljac.³⁸ Papa Pio XI je 29. maja 1934. telegrafski obavijestio vladu da je Stepinac imenovan za koadjutora zagrebačkog nadbiskupa s pravom nasljeđa.³⁹

Ubistvo kralja Aleksandra u Marselju, 9. oktobra 1934. godine, izazvalo je potom veliki interes u redovima rimokatoličke hijerarhije i Vatikana. Grkokatolički biskup Njaradi u razgovoru sa Stepincem spomenuo je da nije isključeno da je intelektualni začetnik umorstva masonerija. Stepinac je odmah prihvatio tu argumentaciju, pa su masoni u Zagrebu optuženi da nastoje iskoristiti situaciju i udariti po RKC-u.

Kraljevo mrtvo tijelo dočekali su 15. oktobra u Zagrebu i rimokatolički episkopi. Stepinac je, zajedno sa Akšamovićem, Njaradijem i Rožmanom, otputovao u Beograd na sahranu kralja Aleksandra. Nuncij u Beogradu dozvolio im je, suglasnošću Sv. Stolice, da prisustvuju pomenu u pravoslavnoj crkvi. Povodom smrti kralja Aleksandra Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolicu primilo je, pak, mnoga saučešća, a na dan kraljeve sahrane, 18. oktobra, održalo je žalobnu svečanost u jugoslavenskoj nacionalnoj crkvi Sv. Jeronima.⁴⁰

Intimni stav kralja Aleksandra prema RKC-u u dobroj mjeri ostaje historiografska nepoznanica. On je javno (deklarativno) za zaštitu vjerskih sloboda, vjerski indiferentizam, ravnopravnost vjera i vjersku trpeljivost, što je u suštini stav vjerskog liberala. Ipak, sa vaticanske strane dolazila je, na pr. 1925. godine, inicijativa da kralj Aleksandar posjeti Vatikan, što je on odbacivao. Globalna ideološka državna politika, koja je imala preovlađujuće odlike građanskog liberalizma,

---

³⁸ Usp. Alojzije Stepinac: Nepoznati dnevnik, *Danas*, Zagreb, 1. avgusta 1989. godine.

³⁹ Usp. S. Simić, n.d., 53.

⁴⁰ Usp. AJ, Beograd, Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolicu, Poslanik Simić MIP-u, 22. oktobra 1934. godine.

može indirektno najbolje reći o Aleksandrovom stavu prema Vatikanu i RKC-u, pošto je on uvijek bio odlučni faktor u kreiranju jugoslavenske vanjske i unutrašnje politike. No, kao mason ili blizak masonima, on nije nikako mogao biti po volji Vatikana i RKC-a. Međutim, s druge strane, ne treba zanemariti Aleksandrov vanjskopolitički i ideološki zaokret 1933-1934. godine.⁴¹

Od ubistva kralja Aleksandra počinje postepeni proces transformacije šestojanuarskog državnog modela. Knez Pavle, kao glavni akter postaleksandrovskih ideoloških i političkih zbivanja, uklonio je sa vlasti vodstvo JNS-a, koje je bilo glavni generator provođenja antiklerikalne i liberalne državne vjerske politike. Vladu B. Jevtića obrazovao je od manje poznatih političara (osim P. Živkovića i Milana Stojadinovića) kako bi lakše sprovodio pripreme za ideološke i političke promjene u državi.⁴²

Zusammenfassung

Neben der Herstellung der grundlegenden Staatsfunktionen hat die Diktatur vom 6. januar eine neue staatliche, integrale jugoslawische ideologie proklamiert. Man erwartete, das der diktatorische Umschwung za der Konsolidation der internationalen Lage Jugoslawiens beitragen wird alldas mit dem Ziel der Befestigung der bestehenden europaischen Ordnung auf dem Balkan und Donaugebeit. Entgegen der Erwartungen der Romisch-katholischen Kirche und des Vatikans wurde der ideologische "frankophilen Kurs" mit der Einfuhrung der Diktatur nicht geandert. Dem entgegen wurde er starker. Die Hauptbefurworter des apsolutistischen Umsturzes in Jugoslawien waren Frankreich, Grosbritannien und Tschechoslowakei, die Trager der europaischen Demokratie, des Liberalismus und Antiklerikalismus oder wie das Vatikan formuliert wurde: "dei freimaurerischer Samens des Boses". Die Akten der Diktatur haben klar gezeigt, das Laizismus, Glaubensliberalismus und Antiklerikalismus in der

---

⁴¹ Usp. B. Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države*, Zagreb, 1975, i V. Vinaver, *Austrijski problem i preorijentacija spoljne politike Jugoslavije 1933-1934*, *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 1-4, Beograd, 1986.

⁴² Usp. N. Žutić, *Sokoli...*, n.d., 103.

Staatspolitik sehr vertreten sind. Auf die Herausforderung der Diktatur haben die romisch-katholische Kirche und Vatikan mit organisierten Aktionen über ihre Sendschreiben geantwortet, in welchen der liberale Staatskurs und die nationalen Institutionen (vor allem gymnastische Gesellschaften *Soko/Falke*) angefallen werden. Nach dem Verbot der Organisation *Orao/Adler* reorganisierte die romisch-katholische Kirche die *Adler*- Angehörigen schnell und organisierte sie als *Križari (Kreuzfahrer)*. Die romisch-katholische Kirche musste jedenfalls eine starke Organisation der katholischen Aktion haben sie mit der massenhaften antiklerikalen, liberalen Organisation *Falken* gleichberechtigt konfrontieren konnte. Als Hitler im Jahre 1933. Reichskanzler in Deutschland wurde, kam es zu den wesentlichen Änderungen der Beziehungen zwischen den Alliierten in Europa. Die traditionelle Allianz Jugoslawiens und Frankreich wird allmählich zerrissen und das wirtschaftliche, kulturelle und politische Anlehen an Deutschland größer geworden.

In der ungewissen diplomatisch-politischen Konstellation der Kräfte kam plötzlich im Herbst 1933. zu der Annäherung Jugoslawiens und Vatikan, der jetzt der Allmacht Italiens nicht mehr sicher war. Die Erscheinung des nazistischen, protestantischen und "neuheidnischen" Deutschlands zwangte Vatikan dazu, die rücksichtvollen Außenpolitik zu betreiben, so dass sich auch die Beziehung Jugoslawiens zu dem Heiligen Stuhl änderte. Die Politik "des neuen Kurses" des Fürsten Pavle bzw. die Politik der Änderung der statlichen und ideologischen Ordnung vom 6. Januar bedeutete gleichzeitig das Verlassen der liberalen jugoslawischen Ideologie, auf der die Diktatur beruht.